

DOI: <https://doi.org/10.15407/kraieznavstvo2021.01-02-040>

УДК 929:930(477.53)В.Жук

Ірина Петренко (м. Полтава),
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук
ВНЗ Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
E-mail: poonsku@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>

Фундаментальне енциклопедичне видання «Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область» і участь у ньому історикині Віри Жук (1928-2008)

Анотація. *Мета дослідження* полягає у з'ясуванні участі історикині Віри Жук у підготовці полтавського тому фундаментальної 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР», показати її участь у підготовці ґрунтовних історико-краєзнавчих довідок та дослідити її організаторські здібності, які полягали у залученні зусиль науковців-краєзнавців та аматорів до пошукової роботи. **Методологічну основу дослідження** становлять принципи історизму, об'єктивності, системності, антропологізації та міждисциплінарності. **Наукова новизна.** У статті доведено, що історикиня Віра Жук відіграла велику роль у підготовці і виданні полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР». Вчена підготувала ґрунтовні наукові розвідки до нього, систематично здійснювала наукове редагування статей колег. Історикиня Віра Жук залучила багатьох небайдужих до цієї копійної роботи – вчителів, студентів, викладачів, архівістів, журналістів, чиновників. **Перспективи подальших студіювань.** У подальшому варто розширити джерельну базу дослідження, залучивши спогади колег історикині Віри Жук про підготовку полтавського тому фундаментальної 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». **Практичне значення досягнутих результатів статті** полягає у тому, що вона може бути використана в процесі написання тематичних, науково-популярних та узагальнюючих праць з історії України, локальної соціальної історії, соціальної антропології, історії рідного краю, регіоналістики. Результати дослідження будуть корисними під час укладання навчально-методичної літератури, навчальних курсів для гуманітарних факультетів закладів вищої освіти, підручників для школи та впровадження історичної освіти у навчально-виховному процесі школярів. **Оригінальність дослідження.** Студія підготовлена на основі архівних джерел, більшість із яких вперше вводиться до наукового обігу. **Висновки.** Залучивши архівні документи та друковані документи, зокрема, спогади Віри Жук, доведено вагомий вклад історикині Віри Жук у підготовку й видання полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР» незаперечний. Показано, що вчена підготувала понад 10 ґрунтовних розвідок до видання, а також систематично здійснювала наукове редагування статей колег-аматорів. Історикиня Віра Жук залучила багатьох небайдужих до цієї складної роботи. Автор довела, що для багатьох колег-архівістів та істориків-дослідників Віра Жук залишається беззаперечним авторитетом завдяки енциклопедичним знанням, працездатності, дисциплінованості, вимогливості, фаховості.

Ключові слова: Віра Жук, «Історії міст і сіл Української РСР. Полтавська область», історико-краєзнавчі дослідження, науково-пошукова робота, енциклопедичне видання.

Iryna Petrenko (Poltava),
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Social Sciences
Higher Educational Establishment of Ukoopspilka
«Poltava University of Economics and Trade»
E-mail: poonsku@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>

Fundamental encyclopaedic publication “History of cities and villages of the USSR. Poltava Region” and historian Vira Zhuk (1928-2008)

Abstract. *The aim of the research is to find out the participation of historian Vira Zhuk in the preparation of the Poltava volume of the fundamental 26-volume «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR», to show her participation in the preparation of thorough historical and local lore references and to explore her organizational local historians and amateurs to search work. The methodological basis of the study is the principles of historicism, objectivity, systematization, anthropologization and interdisciplinarity. Scientific novelty.* The article proves that the historian Vira Zhuk played an important role in the preparation and publication of the Poltava volume «History of Cities and Villages of the USSR». The scientist prepared thorough scientific research for him, systematically carried out scientific editing of articles by colleagues. Historian Vira Zhuk has involved many people who are not indifferent to this painstaking work - teachers, students, teachers, archivists, journalists, officials. **Prospects for further studies.** In the future, it is necessary to expand the source base of the study, drawing on the memories of colleagues historian Vira Zhuk about the preparation of the Poltava volume of the fundamental 26-volume «History of Cities and Villages of the Ukrainian SSR». **The practical significance of the achieved results** of the article is that it can be used in the process of writing thematic, popular science and generalizing works on the history of Ukraine, local social history, social anthropology, history of the native land, regional studies. The results of the study will be useful in compiling educational and methodological literature, training courses for the humanities faculties of higher education institutions, textbooks for schools and the introduction of historical education in the educational process of students. **The originality of the study.** The study is prepared on the basis of archival sources, most of which are introduced into scientific circulation for the first time. **Conclusions.** By involving archival documents and printed documents, in particular, the memoirs of Vira Zhuk, the significant contribution of historian Vira Zhuk to the preparation and publication of the Poltava volume «History of Cities and Villages of the USSR» is proved indisputable. It is shown that the scientist has prepared more than 10 thorough investigations for publication, as well as systematically carried out scientific editing of articles by fellow amateurs. Historian Vira Zhuk has involved many people who are not indifferent to this difficult work. The author proved that for many fellow archivists and historians-researchers Vira Zhuk remains an indisputable authority due to encyclopedic knowledge, ability to work, discipline, demanding, professionalism.

Key words: Vira Zhuk, «History of towns and villages of the Ukrainian SSR. Poltava region», historical and local lore research, research work, encyclopedic edition.

Постановка проблеми. З-поміж відомих українських істориків – вихідців із Полтавщини – варто назвати відому українську історикиню, вчену-болгариста, енциклопедиста, архівіста, педагога, одну з фундаторів історичної регіоналістики на Полтавщині, кандидата історичних наук, доцента, заслуженого працівника культури України Віру Жук (1928-2008). Внесок вченої у розвиток сучасної вітчизняної історичної науки, зокрема – болгаристики та регіоналістики, важко переоцінити. Віра Жук після Миколи Арандаренка, Василя Бучневича, Льва Падалки, Іван Павловського та інших продовжила закладені традиції дослідження історичного краєзнавства Полтавщини. Її ім'я золотими літерами вписано в історичну регіоналістику Полтавщини.

Праці Віри Никанорівни сприяють збереженню історичної пам'яті та ідентичності багатьох етносів. Висновки В.Н. Жук у галузі давньої історії України є величезним здобутком української науки. Їй належить пріоритет залучення у науковий обіг багатьох фактів з давньої та середньовічної історії України, що значно збагачує наше минуле.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одна з перших наукових розвідок, де проаналізовано краєзнавчі дослідження Віри Жук, міститься у монографії «Історичне краєзнавство в Українській РСР» (К., 1989). У роботі висвітлено стан та розвиток краєзнавчих досліджень в Україні як частини історичної науки. П. Тронько, аналізуючи стан краєзнавчих досліджень, наголосив на тому, що одночасно з участю у підготовці тому «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область» В. Жук опублікувала кілька брошур, які присвячені історії населених пунктів Полтавщини, зокрема Диканька, Санжари¹.

Певну кількість праці про життєвий і науковий шлях історика Віри Жук присвятила доктор

історичних наук, професор, учениця Віри Жук І. Петренко. До 80-річного ювілею вченої дослідниця підготувала розвідку, в якій було зроблено спробу підбити підсумки багаторічної пошукової і дослідницької роботи В. Жук². І. Петренко опублікувала низку статей, де проаналізовано науковий спадок і внесок вченої в українську та світову історію У 2017 році І. Петренко видала монографію про дослідницю³.

Грунтовні статті про Віру Жук та рецензії на її праці підготував полтавський історик, краєзнавець, кандидат історичних наук О. Єрмак⁴.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У статті наголошено на великій праці історикіні Віри Жук по залученню зусиль

¹ Історичне краєзнавство в Українській РСР / Відп. ред. П. Т. Тронько. - К. : Наукова думка, 1989. - 240 с.

² *Петренко І.М.* Віра Никанорівна Жук: талановита дослідниця на ниві історичної науки України // *Постметодика.* - 2008. - № 2. - С. 51-55.

³ *Петренко І.М.* Віра Жук – корифей вітчизняного освітянського краєзнавства // *Краєзнавство.* - 2011. - № 3. - С. 115-119; *Петренко І.М.* Шкільний музей українсько-болгарської дружби в селі Мала Перещепина Новосанжарського району Полтавської області: історія створення і функціонування // *Краєзнавство.* - 2013. - № 3. - С. 85-90; *Петренко І.М.* Віра Жук (1928-2008) – відома вчена-болгарист // *Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку: тези доповідей Міжнар. наук. конф. до Дня слов'янської писемності і культури, м. Київ, 21 травня 2015 року.* - К., 2015. - С. 166-168; *Петренко І.М.* Віра Жук – відомий вітчизняний історик-архівіст // *Студії з архівної справи та документознавства.* - К., 2015. - Т. 22–23. - С. 180-184; *Petrenko I.* Famous Ukrainian Historian: Vera Zhuk (1928–2008) // *Nova Ukraina / New Ukraine / Instytut Historii UJ, Instytut Stosunków Międzynarodowych PWSW.* Kraków–Przemyśl. - 2015. - № 15. - P. 51-58; *Petrenko I.* Famous Ukrainian Historian: VeraZhuk (1928–2008) // *Teka komisji historycznej / Polska academia nauk oddział w Lublinie.* - Lublin, 2016. - Tom XIII. - S. 233-242; *Петренко И.Н.* Историк Вера Жук (1928-2008) // *Роль женщины в развитии современной науки и образования : сборник материалов Международной научно-практической конференции, 17–18 мая 2016 г., Минск / БГУ ; редкол.: И.В. Казакова, А.В. Бутина, И.В. Олюнина.* - Минск : БГУ, 2016. С. 295-300; *Петренко І.М.* Історик Віра Жук (1928-2008): життя, віддане науці. Монографія. Київ: МЛЕНІУМ, 2017. 516 с.; *Петренко І.М.* Роль історика Віри Жук (1928-2008) у дослідженні церкви та релігії на Полтавщині // *Православ'я в Україні : Збірник за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-літтю відновлення Київської православної богословської академії (1992-2017) / Під ред. Г.В. Папакіна, Н.М. Куковальської та ін.* - К. : [Київська православна богословська академія], 2017. - Ч. 2. - С. 145-150; *Петренко І.М.* Викладацька діяльність історика Віри Жук (1928-2008) у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка (1978-1989 рр.) // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки.* - 2017. - Т. 28 (67) № 2. - С. 19-23; *Петренко І.М.* Спогади про історика Віру Жук (1928–2008) як джерело вивчення її як Людини, Вчителя, Науковця // *Біографія вчителя у біографії учня : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24 квітня 2018 р.) [наук. ред. Л. В. Литвинюк].* - Полтава: ПОШПО, 2018. - С. 17-22; *Петренко І.М.* Участь історика Віри Жук (1928-2008) у фундаментальному енциклопедичному виданні «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область» // *Четверті Череванівські наукові читання: зб. наук. ст. за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції (з міжнародною участю) (до 100-річчя з часу створення історико-філологічного факультету в Полтаві), 25–26 жовтня 2018 року.* - Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. - С. 119-127; *Петренко І.М.* Українсько-болгарські відносини у науковому доробку Віри Жук (1928–2008) // *Дриновський збірник / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр болгаристики та балкан. дослідж. ім. Марина Дринова [та ін.] ; редкол.: М.Г. Станчев (голов. ред.) [та ін.].* - Харків ; Софія : Вид-во Болг. акад. наук ім. проф. Марина Дринова, 2019. - Т. 12. - С. 115-125.

⁴ *Єрмак О.П.* Життя, віддане історії рідного краю // *Трудова Полтавщина.* Полтава, 2008. 21 листопада; *Єрмак О.П.* Життя, віддане рідному краю // *Історична пам'ять. Науковий збірник (Полтава).* - 2012. - № 27. - С.181-182; *Єрмак О.П.* Подвижниця краєзнавчої справи / *Історія Полтавського педагогічного університету в особах (на посвяту 90-річчя заснування закладу) / Гол. ред. В.О.Пашенко.* - Полтава : АСМІ, 2004. - С.45-50.

дослідників; збиранню і систематизації матеріалів до книги «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область».

Формулювання цілей статті. Стаття присвячена з'ясуванню внеску історикині Віри Жук у підготовку полтавського тому фундаментальної 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР», з'ясуванню ступеню її участі в цьому проєкті, яка виявилася у підготовці ґрунтовних довідок та залученні зусиль місцевих краєзнавців до пошукової роботи.

Виклад основного матеріалу. Як досвідченого знавця архівних джерел, Віру Никанорівну залучили до створення полтавського тому фундаментальної 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР. Полтавська область» (1967 р.)⁵ та «Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область» (1972 р.)⁶ на громадських засадах. Для цих унікальних видань В.Н. Жук підготувала кілька нарисів із минулого міст, сіл, селищ міського типу.

Думка про написання «Історії міст і сіл Української РСР» народилася ще на початку 60-х років серед науковців, краєзнавців, учителів, співробітників архівних установ⁷. 29 травня 1962 року була підписана постанова ЦК КПУ № 16/18-3 «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР». Це була перша фундаментальна історична праця, кожний том якої висвітлював історію населених пунктів окремих областей України, а їх на той час налічувалося майже 40 тисяч.

У процесі роботи над цим важливим енциклопедичним виданням, що публікувався вперше, місцевими істориками, архівістами, краєзнавцями було зібрано багатий матеріал. Важливе місце у збиранні матеріалів для написання нарисів про міста і села належало обласним державним архівам, музеям, краєзнавчим науково-дослідним установам. Неабияку роль у цьому зіграли і наукові бібліотеки, де найбільш повно зосереджено краєзнавчу літературу. Очолювала цю роботу Державна історична бібліотека України, яка спільно з Інститутом історії АН України розробила методичні рекомендації щодо

організації роботи обласних бібліотек з надання допомоги авторам «Історії міст і сіл...», роботу архівістів очолював на міністерському рівні О.Г. Мітюков.

Полтавську обласну редколегію «Історії міст і сіл Української РСР» було створено згідно з постановою бюро Полтавського обкому КП України від 18 червня 1962 року. Спершу до її складу увійшло 11 чоловік – працівників партійних і радянських органів, викладачів вузів Полтави, інших установ, в тому числі й облдержархіву. Обласна редколегія організувала виявлення і взяття на картковий облік документальних матеріалів і друківаних джерел в облдержархіві, партархіві Полтавського обкому КПУ, обласній бібліотеці імені І.П. Котляревського, краєзнавчому музеї. Працівники архіву, в тому числі і В.Н. Жук склали списки населених пунктів та залізничних станцій області, список друківаних джерел про Полтавщину.

У липні 1962 року були створені районні комісії по збиранню матеріалів для «Історії міст і сіл Української РСР» та сільські робочі групи. В лютому 1963 року було створено також і дві обласні редакційні колегії по написанню «Історії міст і сіл Української РСР» по Полтавській області. Протягом 1963 року надійшли перші матеріали з 3-х районів, зібрані за анкетами-довідками. Секретарями обласних редколегій були працівники архіву, і ці матеріали почали концентрувались в архіві. Як зазначала В.Н. Жук, перші зібрані редколегією матеріали були написані на низькому науковому рівні, здебільшого на основі спогадів, без глибокого використання архівних матеріалів та друківаних джерел. Усі ж окремі питання – географічне положення населеного пункту, деякі економіко-статистичні дані сучасного стану населеного пункту та відомості про кращих людей села могли бути використані в роботі⁸.

Існування двох обласних (промислової і сільської) редколегій гальмувало роботу, не давало можливості зосередити працю редакційної колегії тому в одному місці. За спільною постановою бюро сільського та промислового обкомів КПУ

⁵ Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область. - К. : Головна ред-я УРЕ АН УРСР. - 1967. - 1028 с.

⁶ Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. - К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР. - 1972. - 788 с.

⁷ Тронько П. «Історія міст і сіл України»: досвід і нагальні проблеми видання // Краєзнавство. - 2009 -. № 3-4. - С. 40.

⁸ Жук В.Н. Упорядкування документальних матеріалів Полтавської обласної редколегії «Історії міст і сіл Української РСР» // Архіви України. - 1969. - № 6. - С.54.

від 23 березня 1963 року було створено об'єднану Полтавську обласну редколегію. До її складу входило 18 осіб – І.Т. Буланій – секретар обкому КПУ (голова редколегії), Г.С. Бардик – голова товариства «Знання» у Полтаві (заступник голови редколегії), О.А. Бевзо – старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР; П.Х. Білий – викладач Полтавського кооперативного інституту, В.М. Вербицька – бібліотекар-бібліограф Полтавської обласної бібліотеки імені І.П. Котляревського, І.Н. Гальчук – інструктор обкому КПУ (відповідальний секретар редколегії), С.О. Данішев – викладач Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, П.Н. Ємець – завідувач партархівом, В.Н. Жук – старший науковий працівник Полтавського облдержархіву (заступник відповідального секретаря), Р.Г. Костюк – редактор, Г.І. Кулик – викладач Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, І.Ю. Легенький – співробітник Полтавського інституту вдосконалення кваліфікації вчителів, А.Г. Момонт – директор Полтавського облдержархіву, І.А. Олещенко – викладач Полтавського сільськогосподарського інституту, М.С. Пліш – завідувач відділу у газеті «Зоря Полтавщини», О.Х. Соколовський – викладач Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка, О.А. Тарасенко – літературний редактор газети «Зоря Полтавщина», Н.С. Яворська – завідувач відділу у «Зорі Полтавщини».

Обласна редколегія значною мірою оновила склад робочих груп, виділила із спеціалістів-істориків Полтави кваліфікованих авторів для написання нарисів та закріпила за окремими нарисами одного-двох місцевих істориків або ентузіастів-краєзнавців.

За спогадами відповідального секретаря полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР» Івана Гальчука, Віра Жук була єдиною із членів редакційної колегії, яка мала відповідну базову освіту історика-архівіста та досвід безпосередньої роботи з архівними документами. Вона була професіоналом високого класу. Віра Жук підбирала дослідників, добре знала місцевих авторів, які готували історичні довідки для тому. При цьому вона дбала про те, щоб не пропустити ім'я жодного автора нарисів. Зокрема, вона рекоменду-

вала дослідника-аматора з Миргорода М. Аббасова і вчителя-історика Г. Хмілья з с. Хомутець Миргородського району, які підготували блискучі історичні довідки.

Перед безпосереднім дослідженням документальних матеріалів, архівні працівники, ретельно проаналізували історію адміністративно-територіальних змін, підготували довідки, склали списки населених пунктів Полтавської області із зазначенням їх перейменувань. Потім ці списки використано різними авторами нарисів та іншими дослідниками під час роботи над документальним матеріалом. Зокрема, безпосередньо начальник відділу В.Н. Жук і старший науковий співробітник Полтавського обласного державного архіву З.М. Суховська підготували такі довідки, у яких було зафіксовано адміністративно-територіальні зміни на Полтавщині з 1654 року і до 1960-х років⁹.

В.Н. Жук та співробітники Полтавського обласного державного архіву розробили методику підготовки довідок до унікального видання «Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область». Невеликий колектив почав, передусім, із списку населених пунктів і залізничних станцій та списків опублікованих і архівних джерел про міста і села Полтавщини, які зберігалися в архіві і за його межами, потім працівники архіву здійснили перегляд і взяли на картковий огляд всі документи і свідчення з даної теми у своєму сховищі, пізніше – в архівах і бібліотеках Москви, Ленінграда, Києва, Харкова та інших міст. З виявлених документів і статей в газетах і журналах знімалися машинописні, фотокопії, які концентрувалися в обласному архіві.

Велику увагу В.Н. Жук та архівісти Полтави надавали спогадам старожилів, учасників, очевидців подій, ветеранів війни та праці. Віру Никанорівну неодноразово відряджали у населені пункти Полтавщини, де вона ретельно і скрупульозно збирала свідчення, архівні документи, старовинні фото, матеріали сільських народних музеїв тощо. Свідчення про нові матеріали систематично подавалися в редколегію тому по Полтавській області.

Щоб всі зібрані матеріали могли широко і всебічно використані з науковою метою, необхідно було відразу ж після закінчення роботи над томами сконцентрувати в облдержархівах,

⁹ *Тронько П.Т.* Летопись дружбы и братства (Из опыта создания «Истории городов и сел Украинской ССР в 26-ти т.). - К. : Наукова думка, 1981. - С.32.

правильно систематизувати, описати, якнайповніше розкрити їхній зміст. Полтавська область однією з перших завершила роботу над своїм томом і сконцентрувала в облдержархіві матеріали обласної редколегії «Історії міст і сіл Української РСР»¹⁰.

До праці «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область» Віра Никанорівна підготувала (самостійно і співавторстві) 12 ґрунтовних статей про населені пункти області – Великі Будища, Великі Кринки, Глобине, Градизьк, Диканька, Ковалівка, Комишня, Куликівка, Манжеля, Нові Санжари, Піщане, Федорівка. Історичні довідки про ці населені пункти ґрунтуються на залученні архівних та опублікованих джерел, свідчень очевидців подій та відзначаються аналітичним осмисленням фактів. Незважаючи на те, що написані розвідки із залученням марксистсько-ленінської ідеології, вони не втрачають актуальність і нині, адже містять цінний фактичний матеріал та висновки.

До тому «Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область» Віра Никанорівна підготувала у співавторстві історичну розвідку про село Жовнине. Така наукова розвідка, вірогідно, не була випадковою. У роки радянсько-німецької війни 1941-1945 років у Жовниному переховувалася від вивезення на примусові роботи до Німеччини рідна сестра Віри Жук Ольга Никанорівна. З тією родиною, в якій жила Ольга Никанорівна, склалися дружні, майже родинні відносини. До останніх років життя сестри відвідували Жовнине, допомагали родині рятівників, привозили гостинці тощо.

У полтавському томі «Історії міст і сіл Української РСР» вміщено 58 нарисів – про всі міста, найвизначніші селища міського типу і села та історико-економічний нарис про область; 25 довідок – економічних характеристик районів та 347 довідок про села – центри сільських Рад. Це становило лише частину того матеріалу, що його було зібрано великою групою авторів і членів робочих груп у процесі готування тому.

Після завершення підготовки тому «Історії міст і сіл Української РСР. Полтавська область» усі матеріали було передано до облдержархіву. Там В.Н. Жук та інші співробітники архіву ці матеріали розібрали, всі справи, які становили собою цінність, було впорядковано, описано і під-

шито. Таким чином було сформовано 850 справ з усіх документальних матеріалів та понад 70 папок фотоілюстрацій.

В.Н. Жук зауважувала, що матеріали обласної редколегії було систематизовано на кулька груп: першу групу утворили безпосередньо матеріали про роботу самої редколегії (1962-1968 рр.). Тут – постанови і методичні вказівки Головної редколегії «Історії міст і сіл Української РСР», постанови (копії) бюро Полтавських промислового та сільського обкомів і єдиного Полтавського обкому КПУ про створення обласної редколегії та підготовку до друку тома, протоколи засідань обласної редколегії, плани, звіти, доповідні записки тощо.

До другої групи ввійшли матеріали про адміністративно-територіальний поділ Полтавщини та джерела про Полтавщину, копії документів, спогади і інші документи, підготовлені чи зібрані редколегією в процесі роботи. Тут – рішення Полтавського облвиконкому про перейменування і укрупнення населених пунктів, зміни в адміністративно-територіальному поділі, алфавітні списки населених пунктів області, відомості про кількість населених пунктів і залізничних станцій тощо. Серед матеріалів цієї групи є цікаві спогади, замітки, вирізки з газет, відомості про перебування на Полтавщині видатних людей та інформація про важливі події.

Третя група – це матеріали про передовиків сільського господарства області (1961-1966 рр.). Сюди включено «Золоті книги кукурудзаводів» (1961, 1963 рр.), матеріали про трудові досягнення передовиків Полтавської області та місцевих районів.

У четвертій групі сконцентровано зібрані редколегією матеріали про окремі населені пункти та область. Там історико-економічні нариси про Полтавську область, анкети-довідки, нариси та довідки про кожен окремий населений пункт. Хоча вони надійшли вже у 1969 році, коли редколегія закінчила свою роботу, але були прилучені до матеріалів редколегії, щоб майбутні покоління дослідників знали про них.

П'яту групу становлять ілюстрації, зібрані для тома «Історії міст і сіл Української РСР».

У межах кожної групи всі джерела систематизовані в такому порядку: документи першої і другої груп подано за роками, а в межах років – за значенням. Документи третьої групи в основ-

¹⁰ Жук В.Н. Упорядкування документальних матеріалів Полтавської обласної редколегії «Історії міст і сіл Української РСР» // Архіви України. - 1969. - № 6. - С. 53-54.

ному систематизовано так само, але матеріали про трудові досягнення передовиків і трудові рапорти – по районах у алфавітному порядку В документах четвертої групи на першому місці стоять історичні нариси про Полтавську область і Полтаву, статті, довідки та інші матеріали про них, далі йдуть матеріали про всі інші населені пункти, які систематизуються за назвами населених пунктів у алфавітному порядку. Матеріали п'ятої групи (фотоілюстрації) систематизовані наступним чином: спершу йдуть фотоілюстрації, що стосуються всієї області: карти, плани міст, далі про м. Полтаву, райони в алфавітному порядку.

Після цього розібрані і систематизовані матеріали передали в лабораторію, де їх підшили, пронумерували аркуші. Потім основний упорядник фонду склав його опис, куди заніс усі справи, систематизовані по п'яти розділах¹¹.

Ці матеріали мають велике значення для дослідження історії Полтавщини, тому Віра Жук зробила все можливе, щоб вони були збережені, систематизовані і служили наступним поколінням дослідників рідного краю.

Таким чином, Віра Жук брала активну участь у підготовці полтавського тому «Історія міст і сіл УРСР». Її робота полягала у наступному: підбирала авторів – науковців, істориків, філософів; вибирала ті села, які чимось відзначилися в історії, щоб включити їх до тому; мобілізувала практично всіх полтавських істориків для участі в роботі по написанню історичних довідок; їздила в центральні архіви для збирання матеріалів; закликала людей по радіо надавати важливу інформацію для тому; з матеріалу, не включеного до полтавського тому, сформувала відповідний фонд у Полтавському облдержархіві.

Іван Гальчук пригадує, що всі працювали дружно і злагоджено, було сформовано справжній колектив однодумців і ентузіастів своєї справи. Непорозуміння, образи, уособиці залишилися поза роботою. Він пригадує, що з Вірою Жук працювати було легко, вона була фаховим істориком і прекрасною людиною.

Робота над полтавським томом «Історія міст і сіл УРСР» тривала 5 років (1962-1967 рр.). Всі викладачі і науковці, які брали участь у підготовці тому працювали безкоштовно, на громадських засадах. Про свою виконану наукову ро-

боту вони звітували на кафедрах, відділах тощо.

Полтавський том «Історія міст і сіл УРСР» з'явився у грудні 1967 року і його вихід було приурочено 50-річчю проголошення радянської влади в Україні.

Підготовка полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР» – це був подвиг місцевих науковців, краєзнавців, дослідників-аматорів, які створили нерукотворний пам'ятник своєму народові. «Історія міст і сіл УРСР. Полтавська область» – найповніший на сьогоднішній день літопис населених пунктів Полтавщини. В ній показано історичний розвиток міст і сіл з найдавніших часів до 1960-х років. Вперше за свою багатовікову історію майже всі міста і більшість селищ міського типу, а також значна кількість сіл одержали свою, так би мовити, наукову біографію.

Авторському колективу в процесі підготовки видання довелося йти новими шляхами, піднімати майже недосліджену наукову цілину і бути фактично першопрохідником у цій галузі історичної науки. Тому, на жаль, у томах є недоліки, що притаманні були в той час всій історичній науці. За словами академіка П.Т. Тронька, «не завжди ми вмiли уникати в книгах схематизму, одноманітності, загальних декларативних фраз, зробити належний правдивий науковий аналіз і узагальнення. Мало місце лакування дійсності, пропуски «незручних» з ідеологічного погляду сюжетів, фактичні помилки. Але, в цілому, спираючись на кращі традиції історичного краєзнавства, «Історія міст і сіл Української РСР» ґрунтовно узагальнює і розвиває попередні досягнення в цій справі. Водночас вона знаменує собою період від вибіркового вивчення історії окремих населених пунктів до розробки історії міст і сіл у межах великих регіонів. Ця праця започаткувала новий напрям у вітчизняній історіографії. Значення цієї праці полягає і в тому, що в процесі її підготовки до першовитоків своєї історії прилучилися десятки тисяч аматорів-дослідників, шанувальників своєї минувшини – цьому немає ціни. Вона дала могутній поштовх розвитку краєзнавчого руху в Україні, сприяла розповсюдженню знань серед населення про рідний край, його історію, традиції, культуру, значно підвищила інтерес до пізнання і вивчення історії народу»¹².

¹¹ Жук В.Н. Упорядкування документальних матеріалів Полтавської обласної редколегії «Історії міст і сіл Української РСР» // Архіви України. - 1969.- № 6. - С. 55-54.

¹² Тронько П. «Історія міст і сіл України»: досвід і нагальні проблеми видання // Краєзнавство. - 2009. - № 3-4. - С.42.

Сьогодні, коли змінилася суспільно-політична ситуація, зазнали змін методологічні принципи історичної науки можемо вказати на певні структурні недоліки нарису, окремі фактичні неточності полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР», його значну ідеологічну навантаженість тощо. Залучення до наукового обігу окремих фактів, суджень, висновків можливе лише за умови їх верифікації за іншими історичними джерелами. Незважаючи на це, підготовка і видання багатотомної «Історії міст і сіл УРСР» дала могутній поштовх до розвитку краєзнавства, його наукових і громадських форм. Неможливо переоцінити її значення, адже видання є достойним пам'ятником історії талановитого українського народу.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 25 лютого 1975 р. В.Н.Жук за ґрунтовну участь у виданні полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР», а також за виконання обов'язків заступника відповідального секретаря редакційної колегії було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури Української РСР».

На превеликий жаль моральне задоволення від добре зробленої копійної роботи було затьмарене заздрощами недоброзичливців, які Вірі Никанорівні нерідко доводилося відчувати в житті. У листі до знайомої Ніни Степанівни Кірдоде у Москву від 9 грудня 1984 року вона писала: «На горькомопыте я знаю, как меня обливали грязью после выхода в свет нашего тома ««Історії міст і сіл Української РСР. Полтавська область», писали вovesильныеинстанции, вплотьдо ЦК Компартии Украины какие-то негодяи, с которыми я никогда не была знакома»¹³.

У листі від 30 жовтня 1991 року до відомого українського історика-джерелознавця і архівіста Івана Лукича Бутича Віра Жук зазначала: «Роботу над «Історією міст і сіл» я пам'ятатиму до кінця свого життя, дійсно. Тоді, після виходу в світ книги, над якою я працювала задаром (мені

видали 90 крб. премії, якої не вистачило розраховуватися з машиністкою за передрук всіх нарисів), маючи 72 крб зарплати (а з вирахунком усіх податків і того значно менше), зазначений вище час, не маючи ні вихідних, ні відпусток, на мене посипалося стільки кляуз від різних заздрісних «добродійників» в усі інстанції (від редакцій газет і журналів, починаючи, ЦК та КДБ), що я відписувала на них десяток років. Виправдовувалася, що я не «аферист» від науки, що я не крапа чужих робіт, не усувала від роботи інших авторів, а, навпаки, дописувала собі в співавтори усіх, хто дав мені хоч пару якихось рядків. Після цього, не лише від цих кляуз, а й внаслідок інших дій (про які тільки тепер стали відкрито писати) я перенесла параліч і більше п'яти років працювала напівсліпою»¹⁴.

Незважаючи на такі складні обставини життя, Віра Никанорівна жодного разу не схибила, не скаржилася, мужньо витримувала напади критиків. Вона завжди поводила себе гідно і мужньо, демонструвала приклади справжньої витримки та шляхетності. Тяжкі обставини життя і негативне ставлення недоброзичливців спонукало вчену до самовдосконалення.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Вагомий вклад Віри Жук у підготовку і видання полтавського тому «Історії міст і сіл УРСР» незаперечний. Вчена підготувала понад 10 ґрунтовних розвідок до видання, а також систематично здійснювала наукове редагування статей колег-аматорів. Історикиня Віра Жук залучила багатьох небайдужих до цієї копійної роботи – вчителів, студентів, викладачів, архівістів, журналістів, чиновників.

Для багатьох колег-архівістів та істориків-дослідників Віра Жук залишається беззаперечним авторитетом. Вона вражала оточуючих своїми енциклопедичними знаннями, працездатністю, дисциплінованістю, вимогливістю, високою фаховістю.

References

Zhuk, V. N. (1969). Uporiadkuvannia dokumental'nykh materialiv Poltavsk'oi oblasnoi redkolehii «Історії міст і сіл Української РСР». *Arkhivy Ukrainy*, 6, 53-57. [in Ukrainian].

Yermak, O. P. (2008). Zhyttia, viddane istorii ridnoho kraiu. *Trudova Poltavshchyna*. 21 lystopada. [in Ukrainian].

Yermak, O. P. (2012). Zhyttia, viddane ridnomu kraiu. *Istorychna pam'iat'*, 27, 181-182. [in Ukrainian].

Yermak, O. P. (2004). Podvyzhnytsia kraieznavchoi spravy, *Istoriia Poltavsk'oho pedahohichnoho universytetu v osobakh (na posviate 90-richchia zasnuvannia zakladu)*. Poltava: ASMI, 45-50. [in Ukrainian].

¹³ Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф. 9164, оп. 1, спр. 132, арк. 6.

¹⁴ ДАПО, ф. 9164, оп.1, спр. 172, - арк. 97.

Petrenko, I. M. (2008). Vira Nykanorivna Zhuk: talanovyta doslidnytsia na nyvi istorychnoi nauky Ukrainy. *Postmetodyka*, 2, 51-55. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2011). Vira Zhuk – koryfej vitchyznianoho osvitiats'koho kraieznavstva. *Kraieznavstvo*, 3, 115-119. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2013). Shkil'nyj muzej ukrain-s'ko-bolhars'koi druzhby v seli Mala Pereschepyna Novosanzhars'koho rajonu Poltavs'koi oblasti: istoriia stvorenna i funkcionuvannia. *Kraieznavstvo*, 3, 85-90. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2015). Vira Zhuk (1928-2008) – vidoma vchena-bolharyst, Abstract of paper 'Naukovyj potentsial slavistyky: istorychni perzdobutky ta tendentsii rozvytku' (pp. 166-168), Kyiv. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2015). Vira Zhuk – vidomyj vitchyznianyj istoryk-arkhivist. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 22–26 180-184. [in Ukrainian].

Petrenko, I. N. (2016). Istorik Vera Zhuk (1928-2008), Abstract of paper 'Rol' zhenshhiny v razvitii sovremennoj nauki i obrazovaniya' (pp. 295-300), Minsk. [in Russian].

Petrenko, I. M. (2017). *Istoryk Vira Zhuk (1928-2008): zhyttia, viddane nauksi*. Monohrafiia. Kyiv: MILENIUM [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2017). Rol' istoryka Viry Zhuk (1928-2008) u doslidzhenni tserkvy ta relihii na Poltavshchyni, Abstract of paper 'Pravoslav'ia v Ukraini' (pp. 145-150), K. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2017). Vykladats'ka diial'nist' istoryka Viry Zhuk (1928-2008) u Poltavs'komu derzhavnomu pedahohichnomu instytuti imeni V.H. Korablenka (1978-1989 rr.). *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Serii: Istorychni nauky*, 2, 19-23. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2018). Spohady pro istoryka Viru Zhuk (1928–2008) iak dzherelo vyvchennia ii iak Liudyny, Vchytelia, Naukovtsia, Abstract of paper 'Biohrafiiia vchytelia u biohrafii uchnia' (pp. 17-22), Poltava. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2018). Uchast' istoryka Viry Zhuk (1928-2008) u fundamental'nomu entsyklopedychnomu vydanni «Istoriia mist i sil Ukrain'skoi RSR. Poltavs'ka oblast'», Abstract of paper 'Chetverti Cherevanivs'ki naukovi chytannia' (pp. 119-127). Poltava. [in Ukrainian].

Petrenko, I. M. (2019). Ukrain'sko-bolhars'ki vidnosyny u naukovomu dorobku Viry Zhuk (1928–2008). *Drynovs'kyj zbirnyk*, 12, 115-125. [in Ukrainian].

Petrenko, I. (2015). Famous Ukrainian Historian: Vera Zhuk (1928–2008). *Nova Ukraina*, 15, 51-58. [in Poland].

Petrenko, I. (2016). Famous Ukrainian Historian: Vera Zhuk (1928–2008). *Teka komisji historycznej*, XIII, 233-242. [in English].

Tron'ko, P. T. (Ed.). (1967). *Istoriia mist i sil Ukrain'skoi RSR. Poltavs'ka oblast'*. K.: Holovna redia URE AN URSSR. [in Ukrainian].

Tron'ko, P. T. (Ed.). (1972). *Istoriia mist i sil Ukrain'skoi RSR. Cherkas'ka oblast'*. K.: Holovna redaktsiia URE AN URSSR. [in Ukrainian].

Tron'ko, P. (2009). «Istoriia mist i sil Ukrainy»: dosvid i nahal'ni problemy vydannia, *Kraieznavstvo*, 3-4, S.40-45. [in Ukrainian].

Tron'ko, P. T. (1981). *Letopys' druzhby y bratstva (Yz opyta sozdanyia «Ystoryy horodov y sel Ukraynskoj SSR v 26-ty t.)*. K.: Naukova dumka. [in Russian].

Tron'ko, P. T. (Ed.). (1989). *Istorychne kraieznavstvo v Ukrain'skij RSR / K.: Naukova dumka* [in Ukrainian].